

ПАМ'ЯТЬ ВІКІВ

*(до 250 річчя розкопок
Мельгуновського кургану)*

Будь-які ювілеї в науці є гарним приводом не лише згадати тих, хто до цього причетний та ще раз звернутися до витоків сучасного знання. Відзначення знаменних дат необхідні ще й для того, щоб по новому осмислити пройдений шлях, здійснити ревізію усталених поглядів, спровокувати нові дискусії. Ювілей, про який іде мова – особливий, бо від цієї події веде свій відлік окрема наукова галузь

Вся історія скіфської археології розпочалася 250 років тому з розкопок одного кургану. Стояв він серед степу, в 30 верстах від фортеці Святої Єлисавети біля невеличкого села Кучерові Буєраки. Його висота сягала до 5 сажень. Але не це викликало захоплення і подив. В українських степах були тоді ще вищі кургани. Цей же вирізнявся червонястим ґрунтом насипу, густо насиченим шлаками і перепаленою глиною. Мав він і власну назву – Лита могила.

У вересні 1763 року генерал-поручник російської армії, головний командир Нової Сербії, майбутній губернатор Новоросійської губернії О.П. Мельгунов віддав наказ розкопати курган. Ці розкопки поклали початок археологічним дослідженням у європейській частині Російської імперії та у вітчизняній археології. Сам курган отримав найменування Мельгуновського.

Перший розкопаний в українських степах курган виявився і найбільш древнім серед скіфських старожитностей. Комплекс речей, знайдених Мельгуновим, виявився унікальним та належав до часу скіфської архаїки. Серед великої кількості артефактів вирізнялися виняткові за художньою цінністю прикраси та предмети військового спорядження, виконані в традиціях скіфського звіриного стилю й речі ассірійського походження.

З того часу унікальна пам'ятка залишалась постійним об'єктом уваги дослідників. У 1892 р. курган повторно розкопував В.М. Ястребов. Його рештки кілька разів обстежували археологи, в т.ч. у 1949 р. – О.І. Тереножкін. Останні розкопки Мельгуновського кургану здійснила у 1990 р. відомий український археолог Н.М. Бокій. В результаті дослідження підтверджена версія, що комплекс коштовних знахідок (Мельгуновський скарб) походить з кенотафу, спорудженого на честь скіфського вождя, який загинув на чужині, можливо під час передньоазійського походу.

І все ж, завершення розкопок Мельгуновського кургану не дало остаточних відповідей на багато питань, пов'язаних як із самою пам'яткою, так із цілим комплексом проблем історії Скіфії. Тож символічно, що у рік 250-річного ювілею відбулася важлива наукова подія – Міжнародна

наукова конференція “Актуальні проблеми археології та історії раннього залізного віку”, яка проходила 14-16 жовтня 2013 р. у м. Кіровограді, на базі Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Співorganizаторами конференції виступили Інститут археології НАН України, Кіровоградська обласна державна адміністрація, Знам’янська районна державна адміністрація та Знам’янська районна рада.

У роботі конференції взяли участь 22 фахівці, які представляли 9 наукових центрів з чотирьох держав (Україна, Білорусь, Молдова, Росія,). Форум зібрав провідних науковців, які присвятили себе вивченню археології доби раннього залізного віку. Найбільш чисельною була делегація Інституту археології НАНУ, прибули також представники наукових осередків Харкова, Полтави, Одеси, Донецька.

На урочистому відкритті конференції зі словами привітання до її учасників звернулися голова Кіровоградської обласної ради М.М. Ковальчук, заступник голови Кіровоградської облдержадміністрації Г.Л. Пастух, проректор Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка І.А. Козир. Тематика конференції викликала значну зацікавленість серед освітянської та культурної громадськості Кіровоградщини, тож у переповненій залі були присутні студенти-історики КДПУ, краєзнавці, музейні працівники, учителі та викладачі навчальних закладів області. Позитивним було те, що послухати цікаві доповіді були запрошені і учні шкіл – слухачі Малої академії наук.

Матеріали, представлені на пленарному засіданні, викликали неабиякий інтерес і запрошених гостей і науковців. У доповіді *О.Д. Могилова* (Київ) “Новое о Мельгуновском кургане” були наведені нові, досить цікаві факти, представлена цілісна картина самого процесу формування унікальної пам’ятки. Одному з гостро дискусійних питань сучасного скіфознавства була присвячена доповідь *Ю.В. Болтрика* (Київ) “Чи були скіфські кургани одноактними спорудами”. *Л.Т. Яблонський* (Москва) у доповіді “Царские курганы скифского времени в междуречье Урала и Илика (по итогам раскопок последнего десятилетия)” колегам та присутнім на конференції презентував блискучі знахідки з курганних поховань, досліджених останнім часом під його безпосереднім керівництвом.

На робочому засіданні заслухано 18 доповідей, більшість із яких були пов’язані з актуальними питаннями раннього залізного віку. Хронологічно вони охоплювали передскіфський та скіфський періоди первісної історії. Представлено матеріали з досить широкого географічного ареалу: від східних Карпат до Дону; від степової зони Північного Причорномор’я до білоруського Полісся.

Складному й важливому питанню взаємостосунків ранньогальштатських східно-карпатських спільнот з носіями культур

лісостепової зони Північного Причорномор'я XII-X ст. до н.е. була присвячена доповідь *О.Г. Левицького* (Кишиневу). З новими цікавими знахідками кінського спорядження передскіфської доби ознайомив колег *І.В. Бруяко* (Одеса).

У більшості доповідей піднімалися питання археології скіфської доби лісостепової та степової зон півдня Східної Європи. Деякі важливі особливості поховального ритуалу племен лісостепової зони були охарактеризовані в доповідях *С.В. Махортих* та *Д.С. Гречко* (Київ). Вчасна постановка питання про існування товарно-грошових відношень між населенням Лісостепу скіфської доби та еллінським світом Північного Причорномор'я була зроблена *С.А. Скорим* та *Р.В. Зимовцом* (Київ). Про городища раннього залізного віку басейну р. Сейм розповів *Д.В. Каравайко* (Київ), а еволюція питання клинкової зброї скіфської доби на теренах Лісостепу була висвітлена *О.В. Шелеханєм* (Київ). Результати ретельного вивчення деяких нових або відомих раніше пам'яток скіфського часу знайшли відображення у доповідях *І.Б. Шрамко* (Харків) “Зольник № 5 на западням укрєпленни Бельского городища”, *С.С. Бессонової* “Новый погребальный комплекс IV в. до н.э. в Поросье”, *В.П. Білозора* “Об одной скифской статуе из собрания Кировоградского краеведческого музея” (Київ). Лісостепової проблематики торкалась і доповідь *С.Є. Рассадіна* (Мінськ) “Якимовская Свобода – городище скифской и раннесредневековой эпох”.

Три різнопланові але дуже змістовні доповіді стосувались степової проблематики скіфського часу: *С.Я. Ольговський* (Київ) “Работа литейщиков в обозе скифского войска”, *Ю.Б. Полідович* (Донецьк) “Зображення птахів з Мельгуновського кургану”, *Л.І. Бабенко* та *С.А. Задніков* (Донецьк, Харків) “Круглые листовые бляхи из Александропольского кургана”.

Не лише пізнавальним, а й важливим для розуміння багатьох питань сучасного скіфознавства став тематичний блок конференції, присвячений історії вивчення пам'яток доби раннього заліза. *О.Б. Супруненко* (Полтава) представив доповідь про *І.А. Зарецького* – дослідника старожитностей скіфського часу у Поворсклі. Про дослідження скіфських пам'яток Кіровоградщини розповів *С.І. Шевченко* (Кіровоград). Особистий внесок відомого українського археолога, викладача Кіровоградського педагогічного університету *Н.М. Бокій* у вивчення скіфської проблематики був висвітлений у доповіді *К.І. Панченка* (Кіровоград). Спогади про дослідницю, її титанічну працю з організації розкопок Мельгуновського кургану у непростому 1990 році представив *О.В. Чорний* (Кіровоград). У доповіді *І.А. Козир* презентовано матеріали раннього залізного віку з фондів археологічного музею імені Нінель Бокій, які охоплюють хронологічний період від передскіфського часу до сарматської доби.

Після завершення робочої частини конференції виникли жваві дискусії щодо представлених матеріалів. Усі фахівці, які брали участь в обговоренні доповідей (І.В. Бруяко, С.С. Бессонова, С.В. Махортих, Ю.Б. Полідович, С.А. Скорий та інші), підкреслювали їхню актуальність та високий науковий рівень. Безумовно, представлені у багатьох доповідях наукові розробки, стануть подальшим стимулом для розв'язання окремих важливих питань археології раннього залізного віку.

Учасники конференції ознайомилися з експонатами Археологічного музею імені Нінель Бокій Кіровоградського державного педагогічного університету. Музей було створено у 2011 році на пошану відомого скіфознавця, яка викладала в університеті з моменту заснування історичного факультету (1978 р.). Н.М. Бокій заснувала й археологічну експедицію, яка вже понад 35 років здійснює дослідження старожитностей регіону. Тож експозицію музею склали матеріали, зібрані на теренах Кіровоградщини. Тут представлені всі археологічні епохи – від доби кам'яного віку до пізнього середньовіччя.

Аби гості Кіровограда відчували справжній колорит степового краю, була організована екскурсія “Вулицями старого Єлисаветграда”. Учасники конференції здійснили прогулянку центральною історичною частиною міста, що вирізняється чудовими пам'ятками архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Оглянули й обласний академічний музично-драматичний театр ім. М.Л. Кропивницького, який вразив оновленими інтер'єрами.

Конференція не могла б бути завершеною, якби не вдалося побувати на місці, де колись стояв легендарний Мельгуновський курган. Вказане О.П. Мельгуновим село Кучерові Буєраки (нині Кучерівка) уже не є найближчою прив'язкою до пам'ятки. Сьогодні це місцина обабіч шляху, що веде з Кіровограда на Трепівку. За Трепівкою, між селами Копані та Топило, ще й досі на полі помітні залишки шлаків та шматки обгорілої глини.

Поїздка стала можливою завдяки сприянню Знам'янської районної державної адміністрації та Знам'янської районної ради, за що висловлюємо щирі подяки керівництву району, а ще – працівникам Знам'янського районного краєзнавчого музею. Справжні патріоти свого краю, знам'янчани спорудили інформаційний стенд, присвячений видатній археологічній пам'ятці. Тепер він нагадує кожному подорожньому про давнє минуле малої батьківщини, про справжні скарби, які тут були знайдені 250 років тому, про вічну славу Скіфії.

Пам'ять віків має стати міцним фундаментом для розбудови сучасної України, а популяризація нашої історії є невичерпним джерелом виховання дітей та молоді. Тож відповідно до рішення Кіровоградської обласної ради тут планується встановити пам'ятний знак у вигляді земляного насипу –

моделі кургану, на вершині якого буде розміщено кам'яну скіфську антропоморфну стелу.

Усіх учасників дійства схвилювала сердечна зустріч, влаштована місцевою громадою с. Трепівка Знам'янського району. А потім були незабутні зустрічі у місцевому краєзнавчому музеї, блискучий виступ фольклорного ансамблю, дружній обід із чудовими українськими стравами. Гості Кіровоградщини були вражені теплотою та щирістю спілкування з людьми, які по-справжньому люблять свою землю, оберігають народні традиції, шанують історичну пам'ять. Бо саме вони, невтомні трударі, є найбільшим багатством кіровоградської землі.

Міжнародна наукова конференція, що пройшла у Кіровограді, виконала всі свої наукові завдання, ще раз привернула увагу до унікальної археологічної пам'ятки – Мельгуновського кургану, спонукала до нових пошуків у царині археології раннього залізного віку. Але важливішим було те, що всі її учасники, які приїхали з різних міст та країн, отримали можливість не лише подискутувати навколо гострих проблем скіфознавства, а й поспілкуватися у дружньому колі, в атмосфері тепла та гостинності.

І. А. КОЗИР, С. А. СКОРИЙ.